

Ғ.М. Дүйсен* , **Д.А. Айтжанова**

ҚР ҒЖБМ ҒК Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

*e-mail: galyimzhan@inbox.ru

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫ КЕҢЕЙТУГЕ АЙМАҚ ІШІНДЕГІ ИМПУЛЬСТІ ІЛГЕРІЛЕТУ

Авторлар әлемдегі күрделі геосаяси жағдайды ескере отырып, Орталық Азия аймағы кеңістігіндегі аймақ ішіндегі ынтымақтастық пен өзара әрекеттестікті дамытудың проблемалары мен мүмкіндіктерін қарастырған. Қысқа және орта мерзімді перспективалар бойынша қарастырылған аймақ дамуының ішкі және сыртқы факторларына баға берілді. Орталық Азия мемлекеттерінің аймақтық кооперациясының дамуына SWOT-талдау әзірленді. SWOT-матрицасы бағалаудың негізгі векторларын ескереді: күшті жақтары, әлсіз жақтары, мүмкіндіктері мен қауіптері, осыған сәйкес, Орталық Азия (ОА) елдері ынтымақтастығының бірлескен кешенді бағдарламаларын дамыту жөніндегі институттарын құру қажеттілігі анықталды. Бұл елдік, аймақтық, аймақаралық және жаһандық өлшемдермен келісілген және үйлестірілген жалпыаймақтық саяси стратегия мен тактиканы жүргізу үшін маңызды. Жалпыаймақтық проблемаларды шешу кезінде, ең алдымен, Орталық Азиядағы барлық субъектілердің мол дипломатиялық құралдардың кең спектрін қолдана отырып, жалпыаймақтық мәселелерді шешуге деген сенімнің негіздерін қалыптастыру қажеттілігі айрықша атап өтілген. Онан басқа, заманауи жаһандық тәуекелдер мен сын-тегеуріндер жағдайында, басым ішкі мәселелер мен проблемаларды шешу үшін, аймақ өз ресурстарын және әлеуетін шоғырландыруы заңды және қажетті болып табылады.

Түйін сөздер: Қазақстан, Орталық Азия, аймақ, ынтымақтастық, кооперация, бірлесу, қауіпсіздік.

G.M. Duisen*, D.A. Aitzhanova

R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: galyimzhan@inbox.ru

Promoting intraregional momentum to expand cooperation between Central Asian countries

The authors examined the problems and possibilities of developing intra-regional cooperation and interaction in the space of the Central Asian region, taking into account the complex geopolitical situation in the world. An evaluation of internal and external factors in the development of the region under consideration on brief and medium-term prospects. The SWOT analysis of the development of regional cooperation of the Central Asian states has been developed. The SWOT matrix takes into account the main vectors of the assessment: strengths, weaknesses, opportunities and threats. According to which it was identified by the creation of institutions for the development of joint integrated cooperation programs of the Central Asian countries (CD). This is important for conducting a coordinated and coordinated general -corneal political strategy and tactics in the country, regional, interregional and global dimensions. The need for the formation of the basics of trust in solving general regional problems, primarily regarding the collective security of all subjects of the Central Asian field using a wide range of diplomatic instruments, is especially noted. In addition, in the context of modern global risks and challenges, the region is legitimate and it is necessary to concentrate its own resources and potential on solving priority internal issues and problems.

Key words: Kazakhstan, Central Asia, region, cooperation, integration, safety.

Ғ.М. Дүйсен*, Д.А. Айтжанова,

Институт востоковедения им. Р.Б. Сүлейменова, Алматы, Казахстан

*e-mail: galyimzhan@inbox.ru

Продвижение внутрирегионального импульса к расширению сотрудничества между странами Центральной Азии

Авторами рассмотрены проблемы и возможности развития внутрирегионального сотрудничества и взаимодействия на пространстве центрально-азиатского региона с учетом сложной геополитической ситуации в мире. Проведена оценка внутренних и внешних факторов развития

рассматриваемого региона на кратко- и среднесрочную перспективы. Разработан SWOT-анализ развития региональной кооперации центрально-азиатских государств. SWOT-матрица учитывает основные векторы оценки: сильные стороны, слабые стороны, возможности и угрозы, согласно которому выявлена необходимость создания институтов по развитию совместных комплексных программ сотрудничества стран Центральной Азии (ЦА). Это важно для проведения согласованной и скоординированной общерегиональной политической стратегии и тактики в страновом, региональном, межрегиональном и глобальном измерениях. Особо отмечена необходимость формирования основ доверительности при решении общерегиональных проблем, прежде всего, относительно коллективной безопасности всех субъектов центрально-азиатского поля с применением широкого спектра дипломатических инструментов. Кроме того, в условиях современных глобальных рисков и вызовов региону правомерно и необходимо сосредоточить собственные ресурсы и потенциал на решение приоритетных внутренних вопросов и проблем.

Ключевые слова: Казахстан, Центральная Азия, регион, сотрудничество, кооперация, интеграция, безопасность.

Кіріспе

Орталық Азия (ОА) аймағындағы заманауи геосаяси шиеленісу мен белгісіздік жағдайында, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және т.б. еларалық байланыстарды кеңейту мен нығайтуға, аймақ ішіндегі экономикалық интеграция мен кооперацияны ілгерілету, сондай-ақ, елдердің ұжымдық қауіпсіздік проблемаларын шешудің маңызы бар жаңа мүмкіндіктер мен перспективалар көрінді. Орталық Азияның стратегиялық тиімді жайғасымы бар (аймақ Қытай, Оңтүстік Азия, Таяу Шығыс және Оңтүстік Кавказ және басқа де елдердің түйіскен жерінде орналасқан).

Зерттеу әдістемесі

Орталық Азия қоғамдастығы (ОАҚ) елдері тарихи тұрғыдан біртұтас кеңістік ретінде

қарастырылатындығына сүйене отырып, аймақтық кооперацияны кеңейтудің жалпы және бірлескен трендтерін анықтауға, содан кейін, әлемдік экономикаға интеграциялауға әрекет жасалды. Біз әзірлеген интеграцияланған ақпараттық ресурстар картасының негізінде, зерттеудің негізгі бағыттары бойынша жіктелген жүйелі дереккөздер базасы құрылды. Алға қойылған міндеттерді шешу үшін статистикалық әдістер, салыстыру және салғастыру әдістері, ақпараттық ресурстарды контент-талдау әдістері: ғылыми жұмыстар, сараптамалық бағалау, аналитикалық зерттеулер пайдаланылды.

Бүгінгі таңдағы геосаяси хаоста, осы географиялық кеңістікте әлемнің көптеген елдері мен одақтас ұйымдарының мүдделері қиылысады: ЕО, АҚШ, Қытай, Үндістан, Иран, Түркия, Жапония, АТР елдері, Ресей және т.б.:

- ОА маңыздылығы «Бір белдеу, бір жол» (БББЖ) бағдарламасының 8 қадамына сәйкес, Қытай тарапынан «Қытай-Еуропа» көлік маршруттарын дамытуға және Транскаспий халықаралық көлік маршрутын салуға баса назар аударды. Еуропа мен Қытайдың әртүрлі дәліздерді дамытуға бағдарлануы ОА елдеріне тауарлардың экспорты мен импортының көлік жолдарын әртараптандыруға көмектеседі.

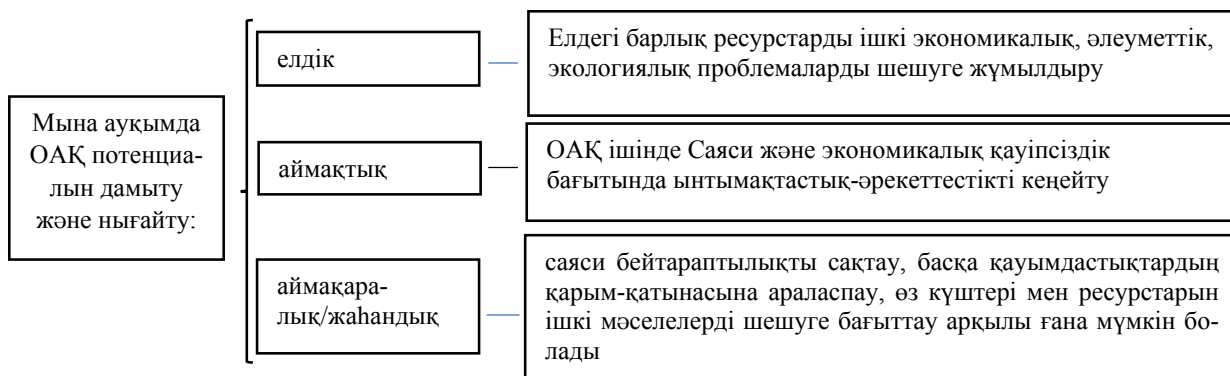
- ЕО үшін ОА – Еуропаның геосаяси мүдделерінің аймағы болып көрінеді; ресурстық-шикізат және энергетикамен қамтамасыз ету, қауіпсіздік, көлік коммуникациялары өрісіндегі ОА міндеттері белгіленген. ЕО үшін РФ айналып өтіп, Еуропа мен Азияны байланыстыратын тиімді сауда-энергетикалық дәліздерді құру маңызды (Лаумулин М.Т., 2020). Сонымен қатар, бірқатар сарапшылар шиеленістерді реттеу және климат өзгерістерімен күрес және басқа да осы тәрізді міндеттері атап өтеді (Гусейнов Э., Маринин С., 2024).

- Қазақстан тарапынан, Президент Қ. Тоқаев Қазақстан аймақтық ынтымақтастықты, қауіпсіздік пен дипломатия саласындағы әрекеттестікті нығайту, сондай-ақ, ОА-ның әлемдік деңгейдегі маңыздылығын арттыру жөніндегі стратегиялық бағыттан таймайтынын атап өтті. Бұл ретте, ХХІ ғасырда ОА-ны дамыту мақсатында Достық, тату көршілік және ынтымақтастық туралы шартты қабылдаудың маңызы зор.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, Орталық Азия қоғамдастығы (ОАҚ) елдері үшін әлемдік қоғамдастықтың дамуының осы күрделі кезеңінде, ең алдымен, жан-жақты ынтымақтастыққа, әріптестікке және кең әрекеттестікке бағдарланған өнімді диа-

логты кеңейту мақсатында, аймақ ішіндегі импульсті ілгерілету мүмкіндіктерін табу маңызды.

Біздің ойымызша, ОАҚ қысқа және орта мерзімді перспективаларға нығайтуды келесідей ұсынуға болады:

1-сурет – ОАҚ перспективті дамытудың негізгі бағыттары
Авторлар құрастырған

Біз ОА-ның барлық елдері сырттан араластырмай, өзара бірлесіп шешуді және қатысуды талап ететін проблемалар мен мәселелер шеңберін белгіледік; аймақтың проблемаларын шешуді

үшінші тараптарға беру болжанбайтын және жол берілмейтін саяси-экономикалық салдарға әкеліп соғуы мүмкін, бұл туралы әйгілі американдық профессор, экономист Ф. Старр ескертеді:

- аймақтағы ұжымдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету; ОА елдері арасындағы қолданыстағы Келісімдер мен Шарттар шеңберіндегі достық, тату көршілік саяси әрекеттестік. Қазіргі геосаяси хаос пен жаһандық экономикалық тұрақсыздық тәуекелдері жағдайында, ОА субъектілерінің саяси байланысының жаңа институционалдық форматтарын әзірлеу және қабылдау қажеттілігі туындайды. Сыртқы акторлар үшін әлемнің саяси аренасында бір кеңістіктегі ОАҚ барлық елдері тұтастай қабылданып, қызығушылық тудырады және тек нақты мақсаттарда, белгілі бір уақыт кезеңінде ОА елдері жетекші державалардың/аймақтық-жаһандық бірлестіктердің қызығушылығын тудыруы мүмкін;

- ОА шекара маңындағы шиеленістерді шешу. Дәл осы елдер арасындағы қарым-қатынас саласында халықаралық құқықтың нормалары мен қағидаттарын нақты сақтау қажет (бұл Қырғызстан мен Тәжікстан арасындағы шекара маңы аумақтары туралы келісім жасасумен расталған. Осы жерде өзара қолайлы шешімдерді іздеу және таңдау мақсатында саяси, экономикалық, халықтық, ғылыми, сараптамалық дипломатия маңызды рөл атқарады: диалогтық платформалар, сараптамалық алаңдар, Ақсақалдар кеңесі және т.б.;

- ұлттық экономикалар өсімінің негізі ретінде ОА елдерінің экономикалық кооперациялардың (ілгеріде экономикалық интеграция) қағидаттары мен бағыттарын әзірлеу мыналар тәрізді ұсынылады: 1) ілгеріде кеңейтілетін ОА елдерінің ортақ тауар жеткізу жүйесі; 2) шекара маңындағы сауда-экономикалық хабтар желісі (негізгі нүктелер); 3) онлайн-форматтағы тауарларды бірлесіп алға жылжытуды ұйымдастыра отырып, электрондық коммерцияны дамыту; 4) кластерлер принциптерінде өнеркәсіптік өндіріс құру және басқалары;

- ОА географиялық факторын тиімді пайдалану (аймақтың Еуразия ортасында орналасуы) трансконтиненталдық сауда-экономикалық жүйені жоспарлаудың ортамерзімді қабатын дамытуға арналған негіздерді құруға жағдай жасайды;

- тікелей және портфельдік инвестицияларды ынталандырудағы ОА елдерінің ынтымақтастығы; бәсекелестік емес, ынтымақтастық, өйткені, бір елдегі кез келген қаржыландырылған экономикалық шешім орталықазиялық кеңістіктің басқа бір / көптеген басқа субъектілері үшін теріс салдары болмауы тиіс;

- ОА көлік-логистикалық инфрақұрылымын әрі қарай дамыту: 1) «Мазари-Шариф-Кабул-Пешавар» темір жолының құрылысы (ҚР темір жолдардың жоғарғы құрылысының материалдарын үздіксіз жеткізуді қамтамасыздандырып, жылжымалы құрамды ұсына алады); 2) «Қазақстан-Түркменстан-Иран» темір жолын белсенді пайдалану (Шығыс Азия және Парсы шығанағы елдері арасындағы ең қысқа маршрут); 3) «Түркменбаши-Гарабогаз-Қазақстан шекарасы» автомобиль жолының құрылысы;

- ғылыми, білім беру, гуманитарлық, мәдени байланыстарды кеңейту (ОА елдерінде жетекші жоғары оқу орындарының филиалдарын ашу; оқу контингентімен алмасу; Ғылым академияларының, бейінді ҒЗИ базасында мұрағаттық материалдармен, артефактілермен, зерттеу-ресурстық базамен, ғылыми деректермен, сараптамалық-талдамалық бағалаулармен алмасу үшін бірлескен онлайн-платформалар/алаңқайлар құру, ғылыми, әлеуметтік, экологиялық жобаларды/бағдарламаларды жүзеге асыру);

- *бірыңғай аймақтық ақпараттық кеңістікті* қалыптастыру; ОА-ны барлық векторлар (саяси, экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, ғылыми-білім беру, мәдени-гуманитарлық және т. б.) бойынша ақпараттық-хабар тарату бағытында дамыту, бұл өңір халықтарының бірлігі процестерін бастау, өмір сүрудің бірыңғай жалпы өңірлік күн тәртібін құру және жаһандық сын-тегеуріндер және сілкіністерге қарсы тұру үшін қуатты серпін болады (осындай кеңістіктің мысалы ретінде Әзірбайжан бағдарламасын – CBC TV Azerbaijan және т.б. атауға болады) және т.б.

Еуразиядағы интеграциялық процестер триггерлерінің бірі ретінде түркі қауымдастығы ұсынылады. Қабылданған стратегиялық құжаттарға сәйкес: «Түркі әлемінің көзқарасы-2040», Ұйымның 2022-2026 жылдарға арналған стратегиялары және басқа да бағдарламалық шешімдермен соңғы жылдары Түркі мемлекеттері Ұйымының (ТМҰ) белсенділігі байқалады. Түркі әлемін дамытудың 2040 жылға дейінгі Тұжырымдамасына сәйкес, дамудың басым салаларындағы ұзақ мерзімді мақсаттар нақты белгіленген: экономикалық интеграцияны тереңдету, цифрлық трансформацияны жеделдету, экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету мен қауіпсіздікті нығайту және т.б. Барлық субъектілердің интеграциялық және экономикалық потенциалын тарту негізінде, қатысушы елдердің аймақтық әрекеттестігінің сапалы жаңа моделі қалыптастырылды. Ол үшін ТМҰ ынтымақтастығын кеңейтудің негізгі тетіктері мен институттары құрылды:

- Түркі сауда-өнеркәсіп палатасы (ТСӨП) ТМҰ мүшелері арасындағы іскери қатынастарды нығайтатын базалық платформа ретінде;

- инвестиция және қызмет көрсету саласындағы Еркін сауда туралы келісімді ілгері жылжыту (мүшелер арасындағы инвестициялар мен сауда кедергілерін жою арқылы экономикалық өсімге жәрдемдесу, біртұтас және интеграцияланған экономикалық кеңістік құру);

- Түркі инвестициялық қоры (TIF) (ТМҰ мәліметтері бойынша, бастапқы капиталы – \$500 млн., бүгінгі таңда, Венгрия қосылғаннан кейін, өзара инвестицияларды қолдау, инновацияларды ынталандыру және кәсіпкерлікті, оның ішінде, ШКС дамыту арқылы, \$600 млн.-ға дейін өсті). 2025 жылы TIF ОА нақты объектілеріне инвестициялауды бастайды;

- сауда процестерін оңтайландыру, кедергілерді жою және аймақтағы жалпы іскерлік органы жақсарту мақсатында, Сауда процеду-

раларын жеңілдету комитетін (TFC) құру. Мәселен, жақында Бішкекте цифрлық экономика саласындағы әріптестік туралы келісімге қол қойылды – бұл ОА-дағы цифрлық сауда мен өзгеру бағытындағы маңызды қадам;

- «Түркі әлемінің мүмкіндіктерін кеңейту: экономикалық интеграция, тұрақты дамыту, цифрлық болашақ және барлығы үшін қауіпсіздік» атты 2025 жылғы күн тәртібі мен тақырыбы барынша өзара байланысқан, тұрақты түркі әлемін құру үшін әртүрлі секторлардағы ынтымақтастықты кеңейту көзделген.

Талқылау

География тұрғысынан, қатысушы елдер айтарлықтай кең, бірақ, стратегиялық маңызы бар Еуразия кеңістігінде орналасқан. Осы түркітілді мемлекеттер қауымдастығын Түркия, Әзірбайжан, Қазақстан мен Қырғызстан 2009 жылы құрған. 2019 жылы ТМҰ-на Өзбекстан қосылды, ал, 2021 ж. Түркменстан, Венгрия және Солтүстік Кипрдың Түрік Республикасы ұйымның бақылаушы мүшелері болды. Құраманың халқы 300 млн. адам құрайды. ТМҰ жалпы көлемі 3,5 млн. шаршы км асады. 2024 жылдың нәтижесі бойынша, ТМҰ мүше мемлекеттер әлемдік ЖІӨ көлемі бойынша 12-орында, ал, сыртқы сауданың жиынтық көлемі \$1,1 трлн. құрайды. ТМҰ мүше мемлекеттер жалпы тауар айналымы 2024 ж. \$850 млрд. құраған. Дегенмен, ТМҰ елдері арасындағы ішкі сауда үлесіне, қазіргі кезде осы көлемнің 7% (шамамен \$58,17 млрд.) тиесілі. Осы көрсеткіштің өсімі 2021 ж. 3% екені анық, бірақ, жеткіліксіз, сондықтан, оны 10%-ға дейін көтеру жоспарланған. Қазақстан үшін осы құрамаға белсенді түрде қатысудың маңызы зор.

Геосаяси тәуекелдерге қарсы тұру және іске қосылмаған экономикалық потенциалды тиімді пайдалану үшін, ТМҰ елдері пайда болып жат-

қан проблемалар мен міндеттерді бірлесіп тиімді шешу үшін саяси мақсаттар мен саяси ресурстарды біріктіруі қажет.

Осыған байланысты, дамуды ұдайы тұрақтандыру мен ұжымдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі күш-жігерді шоғырлау заңды. Бұл жерде әңгіме дін, мәдениет, руханият ортақтығына негізделген ғасырлар бойғы тарихи нарративпен біріктірілген ОА елдері арасындағы әрекеттестік пен ынтымақтастықтың жаңа модельдерін іздеу туралы. Бүгін адами капиталдың осы қорытпасы аймақ халықтарының зияткерлік ресурстарымен, коммуникациялық байланыстармен, елдердің тез өсіп келе жатқан

жас буынымен және т.б. толықтырылуда. ОА елдерінің әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері аймақтың қолда бар әлеуетін (1 кесте) және оған сыртқы акторлар тарапынан ықтимал қызығушылықты сипаттайды. ОА аймағының жалпы ауданы 4 млн. км²-ден асады, ОА халқының саны 80 млн. адамнан асады, соңғы 10 жылда орташа жылдық өсімі шамамен 1 млн. адам құрайды. Болжамдар бойынша, 2050 жылға қарай, ОА халқының саны 100 млн. адамнан асады. ОА елдерінің әлеуетін анағұрлым толық іске қосу – аймақтағы ынтымақтастықты тереңдету және оның әлемдік аренадағы имиджін нығайту үшін маңызды.

1-кесте – ОА елдерінің әлеуметтік-экономикалық сипаттамасы*

Ел	Халқы, млн. адам (2023)	Халқы бойынша әлемдегі орны	Халқының тығыздығы, адам/км ² (2023)	Сауаттылық деңгейі, %	Елдің ауданы, мың км ² (2023- 2024 ж. басы)	Ауданы бойынша әлемде алатын орны	Елдің ЖІӨ, (2023 ж.), млн. \$
Қазақстан	19,828165	65	7,197	99,80	2724,902	9	228,869
Өзбекстан	39,963262**	42	78,59	100,0	447,400	56	79288
Тәжікстан	10,331553	94	71,72	99,80	141,376	93	9309
Қырғызстан	6,598071	111	33,71	99,60%	199,949	86	10207
Түркменстан	6,839606	116	13,36	99,90%	488,100	53	67246
Тұтас ОА аймағы бойынша	79,271199		53,20	99,70%	4001,730		395098

Ескерту: * 1-кесте мына дереккөздердің деректері бойынша құрастырылған: <https://www.aa.com.tr/ru>; <https://www.newscentralasia.net/2024/04/09/naseleniye-tsentralnoy-azii-sostavlyayet-pochti-81-million-chelovek-k-2050-godu-onodostignet-100-millionov-chelovek/> 09/04/2024; www.youtube.com/watch; <https://worldpopulationreview.com/continents/central-asia-population>; Межгосударственный статистический комитет СНГ [Электр. ресурс]. Қол жетімді режим: <http://www.cisstat.com> (қол жеткізу күні – 23.03.2024 ж.); <https://data.worldbank.org>; <https://economy.kz/ru>; https://www.inform.kz/ru/na-3-9-vyros-ob-em-proizvodstva-v-obrabatyvayushey-promyshlennosti-rk-v-2020-godu_a3757979; <http://www.stat.kg/ru/opendata/category/361/>; **https://nova24.uz/uzbekistan/naselenie-uzbekistana-dostiglo-37-millionov-chelovek/?utm_source=newspage&utm_medium=recirculation

Жастардың үлесі аймақтағы ұжымдық халқының 70%-нан асады, яғни, өңір халқы жасарып келеді, егер 1990 жылы ОА-да орташа жас – 34 болса, бүгінде – 28,7 жас. Халықтың сауаттылық деңгейі 100% дерлік. Аналитикалық зерттеулерге сәйкес, аймақтағы цифрлық сауаттылық шамамен 100% деңгейінде. Сондықтан, елдің/аймақтың табысты дамуының триггерлерінің бірі (бұл жағдайда адами фактор бойынша) цифрлық және компьютерлік технологияларды меңгерген білім мен инновацияларға аса сезімтал жас ұрпақ болып табылады. Жас азаматтар ұлттық бірегейлігімен және, сонымен қатар, барлық

жаңаға, оның ішінде, цифрландыру, жасанды интеллект және т.б. саласындағы жаңа технологияларға ашықтығымен ерекшеленеді. Осының арқасында, ОА аймағы инвестицияларды жүзеге асыру, аутсорсинг, электрондық коммерцияны, логистикалық орталықтарды кластерлеу, орнықты даму және ұжымдық қауіпсіздік проблемаларын шешу (мемлекеттік, ұлттық, экономикалық, ақпараттық, биологиялық және т.б.) үшін тамаша кеңістік болып көрінеді.

Жоғарыда аталған факторларға біз жүргізген талдау көпжақты ынтымақтастық шеңберінде сыртқы тәуекелдерге жауап іздестіру және ОА

елдерінің орнықты-жүйелі байланыстарын жолға қою, елдердің саяси, экономикалық және ұлттық қауіпсіздігінің тиімділігін қамтамасыз ету, сыртқы сын-тегеуріндер мен қатерлерге жауап ретінде олардың әртүрлі векторлық саясатының архитектурасын айқындауда маңызы зор. Біздің ойымызша, бұл аймақтық дамудың бірлескен кешенді бағдарламаларын әзірлеуге, аймақтық форматтағы саяси, экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, шекара маңы және басқа да проблемаларды шешуге жаңа тәсілді қалыптастырудың негізгі шарты.

ОА үшін геосаяси сын-тегеуріндердің, атап айтқанда, Ресейдің Украинаға әскери басып кіруіне байланысты санкциялық шаралардың салдарынан, өсу құбылмалылығының ауытқу қаупі және аймақ елдерінің экономикалық дамуының баяулауы жоғарылаған. Ішкі проблемаларды (шекаралық, көші-қон, су, климаттық, энергетикалық) шешу кезінде ОАҚ елдерінің сәйкес келмеуі де ұлттық экономиканың өсуінің баяулауына теріс әсер етеді.

Орталық Азия өңірі елдерінің қауіпсіздік және орнықты даму басымдықтарын іске асыру үшін қаржы, инвестициялық, адами және т.б. ресурстарды тарту үшін, аймақ елдері бәсекелестігінің өсу жағдайында байланыстарды күшейту; сыртқы сауданы ырықтандыру, үшінші елдердің нарықтарын игеру және т.б. қажет. Аймақ елдері арасындағы бәсекелестік оның әлеуетін тиімді пайдалануға мүмкіндік бермейді, өйткені, оларды оқшаулау мен иеліктен шығаруды, даму деңгейі бойынша саралаудың өсуін ынталандырады және өсіп келе жатқан тәуекелдер мен қауіп-қатерлерге қарсы тұруға ықпал етпейді. Оған керісінше, Орталық Азия аймағы елдерінің интеграция және кооперация бағытындағы күш-жігерін үйлестіру кезінде, сауда мүмкіндіктерін кеңейту және сауда-экономикалық әлеуетін арттыру арқылы, аймақтың тұрақты дамуына бағдарлануы қажет. ОА елдері ынтымақтастығының экономикалық әлеуетін іске асыру кооперация және интеграция мәселелері бойынша әріптес елдер арасындағы сенімді диалогты кеңейтуге және консенсусқа қол жеткізуге негізделеді.

Әңгіме келісілген экономикалық және сауда саясатын жүргізу кезінде біз аймақтық, аймақаралық және халықаралық еңбек бөлінісін ескере отырып, өзара сауданың әлеуетін анықтау мен іске асыруға қатысты мәселелерді үйлестіру туралы болып отыр. Сонымен қатар, бірлескен өндірістік инфрақұрылым мен коммуникация-

лық желілерсіз ынтымақтастық тиімді болмайды, сондықтан, әрбір ОА елінің ЖІӨ көлеміндегі көлік-логистикалық сектордың үлесі кемінде 9% болуы тиіс. ОА елдерінің өзара байланысын кеңейту нарықты қажетті тауарлар және көрсетілетін қызметтермен қамтамасыз ету үшін, өнеркәсіптік оқшаулау және импортты алмастыру кеңістігі ретінде сауда-өнеркәсіп кластерлерін құруды шарттайды.

Қазіргі жаһандық өндірістік жүйеде жеткізудің қысқа, аймақтық, тұрақты тізбегін құру трендтері белгіленді, бұл аймақтың нақты әлеуетін қолданудың пайдасын дәлелдейді және осы негізде кең ауқымды өнімдерді (азық-түлік, жеңіл, химия, құрылыс және басқа да өнеркәсіп салалары) өндіру бойынша кластерлік кооперациялық жобаларды дамытуды мегзейді. Осыған орай, Қазақстан басшылығы ОА аймағында үшінші елдердің нарықтарына экспорттау перспективасымен тауарлардың нақты түрлерін өндірудің тұйық циклі қағидаттарындағы өнеркәсіптік кооперацияны дамыту бағдарламасын әзірлеуді ұсынады.

Біздің ойымызша, Орталық Азия кеңістігін тұрақты ұзақ мерзімді дамыту мақсатында, жаһандық және аймақтық әлемдік тәртіптерді нақты трансформациялауға бағытталған жаңа экономикалық стратегиялар аймақ ішінде және онан тыс (аймақтың бүкіл периметрі бойынша) ынтымақтастықты тереңдетуге бағдарлануы тиіс.

ОА елдерінің 30 жыл ішіндегі ЖІӨ өсу қарқынын талдау ұзақ мерзімдегі жағымды үрдісті көрсетеді. ДБ бағалауы бойынша, жақын перспективада ОА-да экономикалық өсім орта есеппен 2,7% құрайды. Бүгінгі таңда, сарапшылардың бағалауы бойынша, аймақ ішіндегі сауда елдердің жалпы тауар айналымының 10%-ынан аз, бұл ОА елдері экономикаларының әлеуетіне және нарық сыйымдылығына (80 млн. адам) сәйкес келмейді. Сарапшылар атап өткендей, соңғы 6 жылдағы өсімді есепке алғанда да, шамамен 3% болғанымен, бұл әлемдегі ең төмен көрсеткіш, өйткені, дамыған аймақтық қауымдастықтарда өзара сауда көрсеткіші бойынша, мысалы, мына елдерде әлдеқайда жоғары:

- ЕО – > 63,2%;
- АСЕАН – 70%;
- НАФТА – 40,9%;
- Шығыс Азия -57,5%.

Аймақ мемлекеттері арасындағы өзара сауда тұрақты өсімді сипаттайды: соңғы 5 жылда

аймақ ішінегі сауда айналымы 80%-ға өсіп, 10,6 млрд. долл. құрады. Өткен 20 жылдан астам уақытта елдердің сауда айналымы 6 есеге өсті. ЖІӨ-ге қатысты тауарларды саудалау көлемі тұрақты 49% дәрежесінде. Жуық арада ОА елдері өзара тауар айналымын \$15 млрд. дейін жеткізуі мүмкін. Қазақстан аймақ елдеріне 175 шикізаттық емес тауарлар позициялары бойынша экспортты, сондай-ақ, экспорттық жеткізілімдерді \$1 млрд.-қа дейін өсіруі мүмкін. ДБ берген баға бойынша, ОА-дағы көлік коммуникациясын дамыту барлық елдердің ЖІӨ өсімін 15%-ға қамсыздандырады. Сараптамалық бағалау бойынша, соңғы 7 жыл ішінде, ОА елдері кооперациясының индексі 1,5 есеге өсіп, 38,4% құрады (2-кесте):

2-кесте – ОА елдері кооперациясы индексінің көрсеткіштері

Ел	Елдер кооперациясының индексі, %
Қазақстан	17,5
Өзбекстан	23,9
Қырғызстан	49,4
Тәжікстан	33,4
Түркменстан	6,4

Авторлар құрастырған

3-кесте – ОА елдерінің аймақтық кооперациясын кеңейтудің SWOT-талдауы

Күшті жақтары (Strengths)	Осал жақтары (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - географиялық жағдайы (ыңғайлы орналасқан жері) - аймақ Еуропа мен Азия қиысындағы маңызды көлік-транзиттік торап болып табылады; - саяси тұрақты аймақ; - ұзақ мерзімді ынтымақтастықтың қолайлы перспективалары; - ортақ тарихи-мәдени-діни нарратив: ұқсас дәстүрлер, тілдер, ділі; - тұтас алғанда, бірін-бірі толықтыратын табиғи-ресурстық және экономикалық потенциалы (табиғи ресурстар – мұнай, газ, уран, СЖЭ, мақта, су ресурстары және басқалары); - инфрақұрылымдық жобалар – көлік-энергетикалық интеграция бағдарламаларын дамыту; - білікті кадрлар; - екі және көпжақты бастамалар өсімі – ОА елдері және сыртқы институционалдық субъектілер: ШЫҰ, ОТГ, ислам әлемінің аймақтық топталуы қызметін белсенділендіру және т.б. 	<ul style="list-style-type: none"> - интеграция және кооперация процестеріне кедергі болатын саяси алауыздық, ОА елдерінің әртүрлі сыртқы саяси басымдықтары; - ұлттық экономикаларды дамытудағы ресурстық-шикізаттық бағдары; - экономикалық даму дәрежесі бойынша елдерді дифференциациялау; - мемлекеттік басқару және ұлттық экономикаларды реттеуді дамытуда дәрежесінің жеткіліксіздігі; - аймақтық дамуды үйлестіруге арналған институционалдаудың төмен дәрежесі, оның ішінде: аймақтық ынтымақтастықтың артта қалуы, тиімсіздігі және әлсіздігі; - институционалдық үйлестіруші органдардың күзреттілігінің төмен дәрежесі; - су шаруашылығы және энергетика проблемалары (елдер арасындағы өзендердің жоғарғы (Тәжікстан, Қырғызстан) және төменгі (Өзбекстан, Түркменстан, Қазақстан) ағыстарындағы суды бөлудегі шиеленістер); - шекара маңындағы проблемалардың шешілмеуі және басқалары.

Кооперацияның ең жоғары деңгейі Қырғызстанда – 49,4%, ең төмені Түркменстанда – 6,4%. Индексті есептеуде аймақ ішіндегі кооперация аймақ елдері арасындағы өзара процестердің, олардың ортақ процестеріндегі үлесі ретінде бағаланады деген қағидатқа негізделгендіктен, талдау кезінде аймақ елдері арасындағы кооперацияның негізгі бағыттарының көрсеткіштеріне қарау қажет. Мысалы, жалпы инвестициялар ағынында аймақтағы елдер арасындағы инвестициялық ағындардың үлесі қандай және т.б.

Нәтижелер

Осылайша, ОА елдері әзірге сауда-экономикалық әлеуетті жеткілікті пайдаланбайды, елдердің жалпы тауар айналымындағы аймақ ішіндегі сауданың үлесі шамалы. Бұл жағдайда кооперацияны дамыту және ОАҚ елдерінің ілгерідегі интеграциясы үшін негіз болып табылатын бірлескен жалпаймақтық ынтымақтастық стратегиясын әзірлеу өзекті болып табылады. Осыған байланысты 3-кестеде орта мерзімді перспективада ОА елдерінің (Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркменстан) аймақтық кооперациясын дамытудың SWOT-талдауы келтірілген:

Мүмкіндіктері (Opportunities)	Қатерлер (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> - ұлттық экономикаларды қайта құрылымдау (дамудың шикізаттық бағдарынан ауытқу); - Өнімді ЖҚҚ-мен шығару бойынша жаңа салалар мен өндірістерді дамыту; - Ресей әсерінің әлсіреуі (Байсалов, Э., 2019); - сауда және логистиканы кеңейту (Қытай-Еуропа, Солтүстік-Оңтүстік көлік дәліздерін дамыту); - инвестицияларды кеңінен тарту (энергетикаға, ауыл шаруашылығына, өнеркәсіпке); - гидроэнергетикадағы жаңа келісімдер, бағдарламалар, жобалар негізінде су-энергетикалық ресурстарды бірлесіп пайдалану; - ОАҚ халықтарының тарихи потенциалы, елдердің географиялық жақындығы, мәдени-рухани-гуманитарлық нарративтер негізінде туризмді дамыту; - жеткізілімдердің жаһандық тізбегіне интеграциялану (аймақ трансконтиненттік көлік-сауда хабы болуы мүмкін); - инновациялық-цифрлық технологияларды, ЖИ дамыту; - үшінші елдердің нарығына шығу; - жаңа бизнес бағыттарын дамыту және т.б. 	<ul style="list-style-type: none"> - геосаяси тұрақсыздық (жетекші державалардың (АҚШ, ҚХР және басқалары) әсері және бақылауы); - әлемдік ойыншылар мүдделерінің шиеленісуі; - экологиялық сын-тегеуріндер (климат өзгеруінің салдарымен күрес, қуаңшылық, су тапшылығы, шөлдену); - әлеуметтік-экономикалық тәуекелдер (халық табысының төмен дәрежесі, инфляция, жұмыссыздықты жоғары дәрежесі, жұмыс күшінің миграциясы); - лаңкестік пен экстремизм (ұлттық қауіпсіздіке қауіп төндіру); - РФ Украинаға қарсы соғысының салдарынан болған экономикалық санкциялар мен сауда кедергілері; - шешуін таппаған шекара маңындағы шиеленістер; - стратегиялық әріптестік пен ынтымақтастық саласындағы мәселелер мен проблемаларды бірлесіп шешу кезінде, елдер арасындағы сенімділіктің, келісімділіктің және үйлестірудің төмен деңгейі; - ұжымдық қауіпсіздікті қамтамасыздандыру мақсатындағы әрекеттестіктің төмен деңгейі және басқалары.

Авторлар құрастырған

Бұл талдау Орталық Азия елдерінің кооперация үшін айтарлықтай әлеуеті бар екенін көрсетеді, бірақ, оны іске асыру үшін саяси, экономикалық, шекара маңындағы, су-энергетикалық және басқа да кедергілерді еңсеру қажет. Біздің ойымызша, барлық деңгейлердегі дипломатиялық сипаттағы құралдарды: диалог алаңдары мен платформаларды, Дөңгелек үстелдерді, сараптамалық-талдамалық кеңестерді, жобаларды, пікірталастар және т.б. қамтитын ОАҚ субъектілері арасындағы келіссөздер форматының тетіктерін кеңінен қолдану кезінде шешуге болады. Ал бұл, өз кезегінде, әлемдік қоғамдастықтардың басқа да аймақтық бірлестіктерімен (мысалы, НАФТА, АСЕАН және т.б.) ұқсастығы бойынша аймақтық ынтымақтастық институттарын құру қажеттілігін шарттайды.

Жалпы, ОАҚ елдері арасындағы өнімді диалогты кеңейтуге аймақтық серпін беру мынадай мәселелерді шешуге бағытталған:

- еркін сауда режимі, тауар-қызмет-капиталдың трансшекаралық қозғалысын қолдау (процестердің реттелуін жою, нормативтік-құқықтық базаның үйлесімдігі, кедендік-логистикалық қызметтер, экспорттық-импорттық операциялар саласындағы сауда рәсімдерін оңайлату және үндестіру);

- ОА-да бәсекелестік артықшылықтар мен экономикалардың өзара толықтырылуы есе-

бінен өнеркәсіптік оқшаулау және импортты алмастыру аумағын құру (ЖҚҚ өнімін өндіру және экспорттау, қымбат импортты алмастыру);

- көліктік-транзиттік-логистикалық потенциалды пайдалану, көлік инфрақұрылымын дамыту бойынша ынтымақтастықты үйлестіру; көлікте және логистикада;

- елдер экономикасының түйінді секторларындағы заңнамаларды ұштастыру (сауда-логистикалық, агробизнес, электрондық коммерция, туризм, жасыл экономика, жаңартылатын энергетика және т.б.). ОА экономикасының барлық салаларында бәсекелестікті қолдау. Үшінші елдердің нарықтарына шығу;

- энергетика саласын дамыту. Мұнай мен газға баға саясаты + әлемдік логистикадағы проблемалар инфляцияның өсуіне әкелді, сарапшылардың пікірінше, ОА-да 12%-дан асып, сұраныстың, өндіріс көлемінің төмендеуіне, жұмыссыздықтың өсуіне әкеліп соқты және басқалары.

Қауымдастық елдерінің экономикалық әлеуетін пайдалану негізінде ОА елдері арасындағы өңірлік сауда көлемінің өсуі, атап айтқанда: қатысушы елдер экономикаларының нақты секторы үшін инфрақұрылым құруды; ОА елдері үшін сауда жағдайларын жақсартуды; елдер үшін көлік-коммуникациялық жүйені құруды; инвестициялық ахуалды жақсартуды және т.б.

негіздейді. Мұның бәрі құрылымдық-экономикалық және институционалдық сипаттағы шектеулер блогын (үлттық экономика өндірістерінің көлемі, дамудың экономикалық модельдеріндегі айырмашылықтар, кедендік-шекаралық кедергілер, реттеуші ортаның сәйкес келмеуі, қаржы және көлік-логистикалық секторлардың, сондай-ақ, көлік инфрақұрылымының нашар даму деңгейі) қалыптастырады. Бұл ретте, осы бейіндегі міндеттерді шешу кезінде – қайта құрылымдау және институционализациялау – сыртқы акторларға өклеттік берілмеуі тиіс, олардың әрқайсысының аймақта өз мүдделері бар және оларды өз мақсаттарына сүйене отырып, көбінесе, ОАҚ жоспарларына қайшы шешім қабылдайды.

Сауда операцияларын жүргізу кезінде ОА елдері ішкі нарықтарға жақын орналасқан, бұл көлік шығындарын үнемдеуді, үшінші елдердің нарықтарына экспортты жүзеге асыруды шарттайды. Аймақта халықаралық көлік дәліздері мен халықаралық көлік инфрақұрылымын бірлесіп құру жолымен көлік шығындарын төмендетуге болады. Қазақстан Үкіметінің, ЕО елдерінің, Қытайдың, Оңтүстік Кавказдың және т.б. мемлекеттердің соңғы жылдардағы шешімдері көліктік өзара байланыс мәселелерін шешуге бағытталған.

Сонымен қатар ОА елдерін шалғайдан қоршаған елдермен экономикалық ынтымақтастық аймағы тартымды болып көрінеді және мұнда ОА елдерінен Еуропаға, Үндістанға, Иранға, Ауғанстанға, Кавказ елдеріне, Моңғолияға, Пакистанға шикізаттық емес экспортты кеңейту перспективаларын мүқият қарастырған жөн. Бұл, біздің ойымызша, жоспарлаудың орта мерзімді және неғұрлым алыс мүмкіншілігінің міндеті, сондықтан, аталған мемлекеттердің қимасында ОАҚ интеграциясы мәселелерін тереңірек және мүқият пысықтауды талап етеді.

Жоспарлаудың қысқа мерзімді мақсаттары туралы айта отырып, нақты сын-тегеуріндер мен қауіп-қатерлер жағдайында экономикалық байланыстардың тереңдеуі және біздің аймақ ішіндегі ынтымақтастықтың дамуы және оның салдарынан ТМҰ елдерімен жоғарыда аталған әрекеттестіктің кеңеюі байқалады. Аймақ елдерінің (табиғи-ресурстық, қаржылық-инвестициялық, өндірістік, еңбек) әлеуетін кеңінен тарту кезінде, аймақтық сауданы кеңейту, ОА елдері арасындағы экономикалық ынтымақтастық бағдарламаларын келістіру, өзара тиімді ынтымақтастық пен стратегиялық әріптестіктің

жаңа трендтері мен нысандарын жасайды. Осы жағдайда, жалғасып жатқан соғыстар, санкциялық қақтығыстар, қазіргі геосаяси хаосағы жаһандық қаржылық, экономикалық, экологиялық, климаттық, әлеуметтік және басқа да сілкіністердің өсуі жағдайында ұзақ мерзімді және табысты ынтымақтастық туралы айтуға болады.

Сонымен қатар ОА елдері ТМҰ-ға қатысудан экономикалық артықшылықтарды барынша пайдалануы қажет және заңды. ТМҰ-ның қызметі мен даму стратегияларын бағалауға сүйене отырып, ОА елдерінің әрекеттестігін кеңейту мен тереңдетудің негізгі перспективалық бағыттарын ТМҰ форматында бөліп көрсетуге болады: ұйым субъектілерінің сауда-экономикалық байланыстарын қарқындату және экономикалық әрекеттестікті жандандыру; түркі мемлекеттері арасындағы көлік қатынасын жақсарту мақсатында, аймақаралық көлік-коммуникациялық өзара байланыс жүйесін қалыптастыру; энергетика саласындағы әрекеттестікті нығайту және аймақ ішіндегі энергетикалық байланыстарды жетілдіру; цифрландыру және жоғары технологиялар саласында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар инфрақұрылымын дамыту кезінде күш-жігерді шоғырландыру; азық-түлік дағдарыстары жағдайында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы шараларды үйлестіру.

Қорытынды

Осылайша, жоғарыда мазмұндалғандардың барлығы Орталық Азия елдері арасындағы ынтымақтастықтың бірлескен бағдарламаларын кеңейтуді мегзейді, орталықазиялық қоғамдастықтың орнықты, тұрақты және қауіпсіз дамудың тірегі болып табылады және мыналарды шарттайды:

- ОА елдерінің сыртқы экономикалық қызметі мен практикасына елдік, аймақтық, аймақаралық және жаһандық өрістерде келісілген және үйлестірілген жалпыаймақтық саяси стратегиясы мен тактикасын әзірлеу және тізбекті кірістіру;

- аймақтағы әрбір субъектінің экономикалық мүдделерінің басымдығы және тұтастай алғанда, стратегиялық әріптестік кезінде кооперациялық-интеграциялық байланыстарды кеңейту және тереңдету міндеттерін шешуге көпжақты тәсілдемелерді қалыптастыру.

- Орталық Азия аймағы экожүйесінің барлық салаларында көрші елдердің мақсаттары мен міндеттерін үйлестіру және ұштастыру институттары болатын мемлекетаралық құрылымдарды құру. ОА мемлекеттері басшыларының Бесінші Консультативтік кездесуінде (2023 жылғы 14 қыркүйек), Орталық Азия мемлекеттері басшыларының Консультативтік кездесулер істері жөніндегі Ұлттық үйлестірушілер кеңесін құру туралы шешім қабылданды. Оның практикалық қызметін баяндау осы институттың барлық міндеттері мен мақсаттарын оңтайландыруға мүмкіндік береді, аймақтық ынтымақтастықтың барлық институттарын шоғырландыруға және үйлестіруге ықпал етеді, сондай-ақ, функциялар мен институционалдық органдар және буындар қызметінің қайталануын болдырмауға мүмкіндік береді;

- аймақ ішіндегі, атап айтқанда: сауда, көлік-өзара байланыс, су пайдалану, энергиямен қамтамасыз ету, климаттық салдарға қарсы күрес және т.б. салалардағы әрекеттестікті кеңейту – әрбір қатысушы елдің ішкі саясатын жүргізу мен іске асырудың өз геосаяси мүдделері мен іргелі қағидаттары арасындағы ізденіс пен ымыраны табудың мызғымас талабы.

АЛҒЫС

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Орталық Азия мен Қытайдың көпжақты ынтымақтастығы: әрекеттестіктің алғашқы кезеңінен бастап стратегиялық серіктестікке дейін» ЖТН: BR24993008 атты бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру жобасы аясында дайындалды.

Әдебиеттер

- Bajjalov, E. (2019, February 7). *Frederik Starr: Dlya stran Central'noj Azii vazhno sotrudnichestvo, no ne integraciya i poterya suverennosti* [Frederick Starr: Cooperation is important for Central Asian countries, but not integration and loss of sovereignty]. <https://cabar.asia/ru/frederik-starr-dlya-stran-tsentralnoj-azii-vazhno-sotrudnichestvo-no-ne-integratsiya-i-poterya-suverennosti>
- B5+1 Final Communique. (n.d.). <https://www.cipe.org/b51-final-communique/>
- Central Asia 2050. Unleashing the Region's Potential*. (2016). R. M. Nag, J. F. Linn, & H. S. Kohli (Eds.). New Delhi.
- «Distancirovanie ot Rossii usilitsya». *CHto zhdet Central'nuyu Aziyu v 2024 godu?* (2023, December 30). [“Distance from Russia will increase.” What awaits Central Asia in 2024?]. <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-media-review-what-awaits-central-asia/32753259.html>
- Ekonomicheskaya integraciya v Central'noj Azii: put' i perspektivy OTG* [Economic Integration in Central Asia: The Path and Prospects of the OTS]. (n.d.). <https://www.caravan.kz/news/ekonomicheskaya-integraciya-v-centralnoj-azii-put-i-perspektivy-otg-973904>
- Ekonomika Central'noj Azii: novyj vzglyad* [Economy of Central Asia: A New Look]. (2022). *Doklady i rabochie dokumenty* 22/3. Almaty, Bishkek, Moskva: Evrazijskij bank razvitiya.
- Ekspert: Potencial Central'noj Azii ogromen i tol'ko putem regional'noj kooperacii mozhno raskryt' ego v polnoj mere [Expert: Central Asia's potential is enormous and only through regional cooperation can it be fully realized]. (2023, January 21). <https://aktualno.uz/ru/a/7895-ekspert-potencial-centralnoi-azii-ogromen-i-tolko-putem-regionalnoi-kooperacii-mozno-raskryt-ego-v-polnoi-mere>
- Gosudarstva Central'noj Azii v prioritete vneshnej politiki Uzbekistana. (2018, January 26). [Central Asian states are a priority in Uzbekistan's foreign policy]. <https://yuz.uz/ru/news/gosudarstva-tsentralnoj-azii-v-prioritete-vneshney-politiki-uzbekistana>
- Gusejnov, E., & Marinin, S. (2024, June 3). *CHto sulit novyj rasklad sil v Evroparlamente Central'noj Azii?* [What does the new balance of power in the European Parliament promise for Central Asia?]. <https://cabar.asia/ru/eu-election-central-asia>
- Kyrgyzstan i Tadjikistan podpisali istoricheskoe soglashenie. (2025, February 22). [Kyrgyzstan and Tajikistan Sign Historic Agreement]. <https://tengrinews.kz/sng/kyrgyzstan-tadjikistan-podpisali-istoricheskoe-soglashenie-563294/>
- Laumulin, M. (2020). *Central'naya Aziya v epohu transformacii* [Central Asia in the Age of Transformation]. Nur-Sultan: KISI pri Prezidente RK.
- Novyj Kazahstan i strany Vostoka v menyayushchemsya global'nom kontekste* [New Kazakhstan and the Countries of the East in a Changing Global Context]. (2022). G. M. Dujsen (Ed.). Almaty: Institut vostokovedeniya im. R.B. Sulejmenova KN MON RK.
- «Nuzhny isključitel'no svoi struktury». Amerikanskij professor Frederik Starr prizval strany Central'noj Azii vmeste rabotat' na blago regiona [“We need exclusively our own structures.” American professor Frederick Starr called on the countries of Central Asia to work together for the benefit of the region]. (2023, November 14). <https://dzen.ru/a/ZVOQPrY6yFZqVKbs>
- Prezident Kazahstana: «Central'naya Aziya dolzhna stat' zonoj mira i procvetaniya». (2022, July 22). [President of Kazakhstan: “Central Asia must become a zone of peace and prosperity”]. <https://www.pnp.ru/expert/prezident-kazahstana-centralnaya-aziya-dolzha-stat-zonoy-mira-i-procvetaniya.html>
- Rasschitan Indeks kooperacii stran Central'noj Azii. (2023, January 24). [The Cooperation Index of Central Asian Countries has been calculated]. <https://uzdaily.uz/ru/post/75070>

Sekretar' OTG Kubanychbek Omuraliev o perspektivah integracii. (n.d.). [Secretary of the OTS Kubanychbek Omuraliev on the prospects of integration]. <https://casp-geo.ru/sekretar-otg-kubanychbek-omuraliev-o-perspektivah-integratsii/>

Strany Central'noj Azii narastili kooperaciyu. (2023, January 25). [Central Asian countries increase cooperation]. <https://nova24.uz/uzbekistan/strany-centralnoj-azii-narastili-kooperaciju/>

Tokaev prinyal uchastie v V Konsul'tativnoj vstreche glav gosudarstv CA. (2023, September 14). [Tokayev took part in the V Consultative Meeting of the Heads of State of Central Asia]. <https://24.kz/ru/news/top-news/item/617692-tokaev-prinyal-uchastie-v-v-konsultativnoj-vstreche-glav-gosudarstv-tsa>

Vinokurov, E. (2021). *Ekonomicheskaya real'nost' i perspektivy Central'noj Azii poka ne osoznany* [The economic reality and prospects of Central Asia are not yet understood]. <https://kapital.kz/economic/100273/ekonomicheskaya-real-nost-i-perspektivy-tsentral-noy-azii-poka-ne-osoznany.html>

Vinokurov, E., & Libman, A. (2012). *Evraziyskaya kontinental'naya integraciya* [Eurasian continental integration]. Sankt-Peterburg: CII EABR. <https://eabr.org/analytics/integration-research/cii-reports/evraziyskaya-kontinentalnaya-integratsiya/>

Zapushchen sekretariat mekhanizma sotrudnichestva Kitaj-Central'naya Aziya. (2024, April 1). [Secretariat of China-Central Asia Cooperation Mechanism Launched]. https://t.me/notes_by_shurali/57

EU Strategy on Central Asia of 17 January 2024. (2024). https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/280009/EU%20Strategy%20on%20Central%20Asia%20of%2017%20January%202024_TA-9-2024-0027_EN.pdf

Авторлар туралы мәліметтер:

Дүйсен Ғалымжан Мұстахимұлы (корреспондент-автор) – экономика ғылымдарының докторы, доцент, Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты бас директорының орынбасары (Алматы қ., Қазақстан Республикасы), e-mail: galyimzhan@inbox.ru

Айтжанова Дина Альбиевна – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты бас ғылыми қызметкері (Алматы қ., Қазақстан Республикасы), e-mail: diait@inbox.ru

Information about authors:

Duisen Galymzhan (corresponding author) – Doctor of Economics, Associate Professor, Deputy Director General of the R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Almaty, Republic of Kazakhstan), e-mail: galyimzhan@inbox.ru

Aitghanova Dina – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor, Chief Researcher at the R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Almaty, Republic of Kazakhstan), e-mail: diait@inbox.ru

Келін түсті: 6 сәуір 2025 жыл
Қабылданды: 15 мамыр 2025 жыл